

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.62

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.3>

В. В. Добровольська

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена поняттю та ознакам стимулювання як засобу державного регулювання господарської діяльності, який характеризує взаємні відносини між державою та бізнесом. Визначено, що державне регулювання господарської діяльності – це сукупність цілеспрямованих дій держави, що здійснюються через її органи та за допомогою різноманітних методів, з метою впливу на поведінку суб'єктів господарювання (підприємств, організацій, підприємців) для досягнення певних суспільних та економічних цілей. Воно є невід'ємною частиною функціонування будь-якої сучасної економіки, оскільки ринок, навіть будучи ефективним у багатьох аспектах, не завжди здатен самостійно вирішити всі проблеми та забезпечити оптимальний розвиток.

Надано визначення стимулювання як засобу державного регулювання господарської діяльності, який представляє собою застосування державою різних методів і важелів для створення таких умов, за яких суб'єктам господарювання стає вигідно діяти в напрямку, бажаному для суспільства та відповідно до державних пріоритетів, без прямого примусу. На відміну від адміністративних методів (заборон, дозволів, обов'язкових ліцензій), які встановлюють жорсткі рамки, стимулювання працює на заохочення, мотивацію та створення сприятливого середовища, що робить його гнучким і ефективним інструментом впливу на економічну поведінку, особливо під час воєнного стану.

Доведено, що ефективне стимулювання через державне регулювання господарської діяльності – це такий вплив держави на економічні суб'єкти, який заохочує їх до бажаної поведінки, розвитку та інновацій, не вдаючись до прямого примусу, а створюючи сприятливі умови та мотиви. Ключ до ефективності полягає у балансі між цілями держави та інтересами бізнесу, а також у прозорості та стабільності регуляторного середовища. Також, стимулювання, як засіб державного регулювання, є потужним інструментом для модернізації економіки, досягнення соціальних та екологічних цілей, а також для підвищення загального добробуту, оскільки воно працює через співпрацю та вигоду, а не лише через контроль і примус.

Ключові слова: стимулювання, засіб державного регулювання, стимулююча функція права, господарська діяльність, воєнний стан, господарське законодавство.

Постановка проблеми. Потрібно зрозуміти, стимулювання, як засіб державного регулювання господарської діяльності, який впливає на суб'єктів господарювання шляхом створення для них сприятливих умов та вигод. Мета полягає в заохоченні бізнесу до бажаної для держави та суспільства поведінки, досягнення

стратегічних економічних і соціальних цілей, а не через прямі накази чи заборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження державного регулювання з точки зору стимулювання займалися ряд науковців, як юристів так й економістів, зокрема це: О. Бакалінська, С. Бевз, О. Беянович, В. Гордієнко,

Г. Ростальний, І. Ямкова та інші. Але потребує наукового обґрунтування саме положення щодо стимулювання через аспект державного регулювання господарської діяльності в умовах сьогодення – в умовах воєнної економіки.

Мета статті – дослідження і надання змістовно-аналітичної характеристики стимулювання як засобу державного регулювання господарської діяльності на сучасному етапі соціально-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання господарювання є важливим соціально-економічним аспектом взаємодій та взаємодії держави та різноманітних суб'єктів господарювання. У літературі йдеться дискусія щодо поняття, ознак та засобів державного регулювання господарської діяльності, адже воно «має три мети: мінімізація неминучих негативних наслідків ринкових процесів; створення правових, фінансових і соціальних передумов ефективного функціонування ринкової економіки; забезпечення соціального захисту тих шарів «ринкового суспільства», стан яких у конкретній ситуації стає більш зацмеленим» [1, с. 104]. Окрім того «...державне регулювання господарської діяльності має бути спрямоване на задоволення публічних інтересів без конфліктності з приватними інтересами суб'єктів господарювання» [2, с. 93]. В. Авер'янов визначає державне регулювання підприємницької діяльності як «засновану на законодавстві форму державного впливу на підприємницьку діяльність шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на забезпечення належних умов господарської діяльності фізичних та юридичних осіб, що підтримується застосуванням правових санкцій у разі порушення зазначених правил» [3, с. 85]. Тобто, важливим аспектом та впливовим чинником державного регулювання господарської діяльності є нормативно-визначені засоби, шляхом практичного застосування яких воно й здійснюється (реалізується). Сутність державного регулювання полягає у встановленні «правил гри» для бізнесу та забезпеченні їх дотримання, а також у корекції «провалів ринку» (наприклад, монополій, зовнішніх ефектів, інформаційної асиметрії, виробництва суспільних благ). Держава виступає як арбітр, координатор та, за необхідності, як учасник економічних процесів, прагнучи створити умови для сталого та збалансованого розвитку. Цілі державного регулювання господарської діяльності можуть бути

різноманітними і залежать від соціально-економічної ситуації, пріоритетів держави, але на даний час воно тісно пов'язані із воєнним станом.

Слушною також є думка про те, що «раціональне державне регулювання економіки не протистоїть механізму її ринкового регулювання й не підміняє його, а свідомо використовує його регулюючий потенціал, надає ринковим регуляторам цілеспрямований характер. У кінцевому підсумку це сприяє досягненню поставлених державою цілей і пріоритетів із меншими економічними та соціальними витратами» [4, с. 27]. Особливо це важливо в складних сучасних умовах господарювання, коли бізнес потребує швидкого та якісного нормативного реагування держави на забезпечення його різноманітних потреб, так, І. М. Ямкова вказує на те, що «державна за допомогою правових норм здійснює безліч форм впливу на суб'єктів господарської діяльності: від установа певних обмежень до державної підтримки» [5, с. 11]. У цьому сенсі стимулювання виступає вкрай важливим таким засобом, так, наприклад, на думку економістів «економічне зростання можна стимулювати монетарними чинниками шляхом: зменшення облікової ставки процента, за якою комерційні банки отримують кредити в національному банку; зменшення норми обов'язкових банківських резервів, що визначаються як процент від депозитів комерційних банків і на безпроцентній основі зберігаються в центральному банку та шляхом викупу державних цінних паперів у населення центральним банком. Усі ці заходи спрямовані на збільшення пропозиції грошей в економіку. Це робить їх дешевшими та сприяє розширенню кредиту, пожвавленню ділової активності та обумовлює економічне зростання» [6].

Стимулювання як засіб державного регулювання господарської діяльності – це застосування державою різних методів і важелів для створення таких умов, за яких суб'єктам господарювання стає вигідно діяти в напрямку, бажаному для суспільства та відповідно до державних пріоритетів, без прямого примусу. На відміну від адміністративних методів (заборон, дозволів, обов'язкових ліцензій), які встановлюють жорсткі рамки, стимулювання працює на заохочення, мотивацію та створення сприятливого середовища. Це робить його гнучким і ефективним інструментом впливу на економічну поведінку. Вчені-господарники слушно зазначають про те, що саме «економічні методи –

це такі способи впливу держави на економіку, на суб'єктів господарювання, при яких необхідний суспільству результат досягається шляхом стимулювання суспільного виробництва, через економічний інтерес виконавців (як за допомогою матеріального заохочення, так і за допомогою майнової відповідальності за результати господарської діяльності)» [7, с. 88].

Тобто, саме стимулювання через аспект державного регулювання господарської діяльності можливо визначити як цілеспрямований вплив держави на суб'єктів господарювання з метою заохочення їх до бажаної з точки зору суспільних інтересів поведінки, розвитку певних галузей, впровадження інновацій, дотримання соціальних та екологічних стандартів, підвищення конкурентоспроможності тощо. На відміну від прямого примусу чи заборон, стимулювання працює на заохочення і створення сприятливих умов для діяльності, яка відповідає стратегічним цілям держави. Тобто, «на сьогодні господарська сфера України потребує доступу до різних джерел фінансування, що має проявитись у підтримці венчурних фондів на основі державно-приватного капіталу; ефективному введенні в дію фінансових стимулів; трансформації правових норм; спрямуванні фінансової політики на підтримку інноваційно – активних підприємств, передусім стартапів; сприянні розвитку державно-приватного партнерства» [8]. Так, згідно з даними Міністерства фінансів, в рамках Державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» було укладено понад 19 тисяч кредитних договорів на загальну суму понад 79,34 мільярда гривень. Усього підприємства отримали понад 53 тисячі кредитів на суму понад 168,96 мільярда гривень, з них майже 35 тисяч кредитів на суму понад 68 мільярдів гривень було отримано від банків державного сектору [9]. Саме «такі заходи допомагають бізнесу протистояти викликам, пов'язаним з воєнним станом, та сприяють економічному відновленню країни, надаючи підприємствам необхідну фінансову підтримку для подолання складних обставин. Також економічна політика держави визначається рядом основних напрямів, спрямованих на ефективне управління економічними процесами та стимулювання сталого розвитку національної економіки. У відповідь на військовий стан та надзвичайні обставини, що паралізують бізнесову сферу, народжується необхідність у створенні потужного економічного фронту» [10, с. 60].

Основними інструментами державного регулювання через застосування стимулювання є наступні:

1. Податкові стимули, а саме: податкові пільги, тобто зниження ставок податків (податок на прибуток, ПДВ) для певних категорій підприємств (наприклад, стартапів, інноваційних компаній, підприємств у пріоритетних галузях); податкові кредити, які надають можливість зменшити суму податку на суму певних витрат (наприклад, на дослідження та розробки, енергоефективні технології); прискорена амортизація, яка надає дозвіл швидше списувати вартість основних засобів, що зменшує оподатковувану базу та стимулює інвестиції та звільнення від оподаткування, тобто тимчасове або повне звільнення від сплати податків для нових підприємств у певних сферах або регіонах.

2. Фінансові стимули (пряма та непряма підтримка) у вигляді: субсидії та дотації, тобто це прямі грошові виплати з бюджету для підтримки певних видів діяльності (наприклад, сільського господарства, енергоефективності); гранти, тобто це безповоротна фінансова допомога на реалізацію проєктів (наукові дослідження, інноваційні розробки); пільгове кредитування, яке передбачає надання кредитів за ставками нижче ринкових через державні або державні банки, або компенсація частини процентної ставки; державні гарантії, тобто надання державою гарантій за кредитами, що полегшує підприємствам доступ до банківського фінансування та співфінансування, тобто участь держави у фінансуванні інвестиційних проєктів разом з приватним сектором.

3. Регуляторні стимули через спрощення дозвільної системи, тобто скорочення кількості дозволів, ліцензій, прискорення процедур їх отримання; дерегуляцію, тобто зменшення зайвого державного втручання та контролю, що створює більш сприятливе бізнес-середовище; встановлення преференцій яєрез надання переваг у державних закупівлях для товарів/послуг, вироблених за певними стандартами (наприклад, «зеленими», інноваційними) та запровадження «регуляторних пісочниць» шляхом застосування спеціальних режимів для тестування нових технологій та бізнес-моделей без повного застосування чинного регулювання.

4. Інституційні стимули, які полягають у: захисті прав власності, тобто це наявна ефективна судова система, що гарантує захист прав інвесторів та підприємців; розвиток інфраструктури шляхо інвестування в транспортну,

енергетичну, цифрову інфраструктуру, що в цілому покращує умови ведення бізнесу; підтримка кластерів та технопарків шляхом створення сприятливих умов для розвитку інноваційних екосистем та стабільність законодавства, що сприяє спрогнозованості та незмінності правил гри для бізнесу та зменшує ризики для інвесторів. Також, «для держави актуальним питанням залишається удосконалення механізму державного регулювання підприємницької діяльності у кризових умовах за напрямками: коригування методів та інструментів державного регулювання відповідно до викликів часу; сприяння розширенню інструментів фінансування підприємств, а також страхування ризиків пов'язаних з їх діяльністю під час війни та на час післявоєнної відбудови; оптимізація питання, пов'язаного з бронюванням працівників підприємств, що дозволить зберегти кадровий потенціал підприємства; стимулювання розвитку експорто-орієнтованих підприємств та їх підтримка для виходу на нові міжнародні ринки» [11].

Важливими є цілі стимулювання через державне регулювання, до яких відносяться наступні:

- економічне зростання, тобто заохочення інвестицій, інновацій, створення нових підприємств;
- створення робочих місць шляхом підтримки галузей, що генерують зайнятість;
- підвищення конкурентоспроможності шляхом стимулювання модернізації виробництва, впровадження новітніх технологій;
- досягнення соціальних цілей, тобто заохочення підприємств до дотримання екологічних стандартів, соціальної відповідальності бізнесу, розвитку регіонів;
- диверсифікація економіки шляхом стимулювання розвитку нових галузей та виробництв.

Ефективне стимулювання через державне регулювання потребує збалансованого підходу, прозорості, мінімізації корупційних ризиків та постійного моніторингу результатів для адаптації та вдосконалення політики. Тобто, саме ефективне стимулювання через державне регулювання господарської діяльності – це такий вплив держави на економічні суб'єкти, який заохочує їх до бажаної поведінки, розвитку та інновацій, не вдаючись до прямого примусу, а створюючи сприятливі умови та мотиви. Ключ до ефективності полягає у балансі між цілями держави та інтересами

бізнесу, а також у прозорості та стабільності регуляторного середовища.

Крім того, стимулювання у контексті державного регулювання господарської діяльності можливо розглядати через призму функцій права, адже саме «ефективність правового регулювання серед багатьох факторів не в останню чергу зумовлюватиметься результативністю правового впливу – правовими функціями» [12, с. 7]. Тобто, стимулювання є проявом регулятивної функції права, що забезпечується його охоронною функцією, посилюється виховною та соціальною функціями, і доноситься до суб'єктів господарювання завдяки комунікативній функції. Без правової основи та підтримки з боку всіх функцій права, стимулювання втратило б свою системність, ефективність та легітимність.

Висновки і пропозиції. Стимулювання, як засіб державного регулювання, є потужним інструментом для модернізації економіки, досягнення соціальних та екологічних цілей, а також для підвищення загального добробуту, оскільки воно працює через співпрацю та вигоду, а не лише через контроль і примус.

Ефективність стимулювання залежить від: чіткості та прозорості, тобто бізнес має розуміти правила гри та мати рівний доступ до стимулів; стабільності, тобто раптові зміни політики або скасування стимулів підривають довіру та відлякують інвесторів; цілеспрямованості, тобто стимули мають бути точно налаштовані на вирішення конкретних проблем або досягнення конкретних цілей та оцінки та коригування, тобто необхідно постійно аналізувати результати застосування стимулів та коригувати їх для досягнення максимальної ефективності.

Список використаної літератури:

1. Ростальний Г. Роль державного регулювання економіки в перехідний період. *Актуальні проблеми політики* : збірник наукових праць. 2000. Вип. 8. С. 104–108.
2. Бевз С. І. Мета державного регулювання господарської діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 90–93.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / ред. кол. Аверянов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2005. Т. 2. : Особлива частина. 624 с.
4. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2000. 315 с.
5. Ямкова І. М. Співвідношення правового регулювання і державного регулювання господарської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 117–120.

6. Стьопочкін А. І. Система державного регулювання розвитком національної економіки. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL: <https://www.economy.nayka.com.ua/>
7. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
8. Панченко М. Н. Напрями, методи та інструменти державного стимулювання інноваційно-інвестиційного потенціалу національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: <https://economyandsociety.in.ua/>
9. Зміни до державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %». *Українське право : стаття*. URL: <https://ukrainepravo.com/news>
10. Родіна О. В., Савченко Т. В., Довганьов М. А. Формування моделі державного регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2024. № 1 (8). С. 58–63.
11. Гордієнко В. П., Богдан Е. І. Механізм державного регулювання підприємницької діяльності у кризових умовах. *Актуальні питання економічних наук*. 2024. № 5. URL: <https://a-economics.com.ua/>
12. Заморська Л. І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 3–9.

Dobrovolska V. V. Regarding incentives as a means of state regulation of economic activity under martial law

The article is devoted to the concept and features of incentives as a means of state regulation of economic activity, which characterizes the mutual relations between the state and business. It is determined that state regulation of economic activity is a set of purposeful actions of the state, carried out through its bodies and using various methods, in order to influence the behavior of economic entities (enterprises, organizations, entrepreneurs) to achieve certain social and economic goals. It is an integral part of the functioning of any modern economy, since the market, even being effective in many aspects, is not always able to independently solve all problems and ensure optimal development.

A definition of incentives as a means of state regulation of economic activity is given, which is the application by the state of various methods and levers to create such conditions under which it becomes profitable for economic entities to act in the direction desired by society and in accordance with state priorities, without direct coercion. Unlike administrative methods (bans, permits, mandatory licenses), which establish rigid frameworks, incentives work to encourage, motivate and create a favorable environment, which makes it a flexible and effective tool for influencing economic behavior, especially during martial law.

It has been proven that effective incentives through state regulation of economic activity are such state influence on economic entities that encourage them to the desired behavior, development and innovation, without resorting to direct coercion, but by creating favorable conditions and motives. The key to effectiveness lies in the balance between state goals and business interests, as well as in the transparency and stability of the regulatory environment. Also, incentives, as a means of state regulation, are a powerful tool for modernizing the economy, achieving social and environmental goals, and increasing overall well-being, because they work through cooperation and benefit, not just through control and coercion.

Key words: incentives, means of state regulation, incentive function of law, economic activity, martial law, economic legislation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025